

VIATA STUDENȚILOR ROMÂNI LA MÜNCHEN ACUM 160 DE ANI

Adrian-Silvan IONESCU

Recomandat și susținut de Gheorghe Asaki, marele cărturar și întemeietor de cultură română, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816-1900) este trimis să studieze artele plastice la Academia Regală din München. Pleacă spre acea destinație în cursul anului 1840, păreri asupra datei variind între 15 aprilie¹ și 15 august². Prin officia nr. 84 emisă de Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova, i se recomanda ca, odată ajuns în capitala Bavariei, să ia legătura cu Gheorghe Lemeni, și el student la arte, și cu sublocotenentul Dimitrie Asaki, fiul adoptiv al distinsului învățat, ambii bursieri ai statului, spre a locui împreună, pentru mai multă economie și pentru a fi prezentat profesorilor de specialitate³.

Conștiincios și corect, plin de recunoștință către protectorul său, Panaiteanu îl va ține pe acesta la curent cu studiile sale și cu progresele pe care le făcea, informându-l și asupra unor evenimente la care asistase sau curiozități pe care le văzuse.

Două scrisori ale lui Panaiteanu adresate îndrumătorului său, aflate în Fondul Gheorghe Asachi de la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, dau multe amănunte asupra vieții tinerilor aflați la studii în străinătate la începutul anilor '40 ai secolului trecut. Nici unul dintre biografiile lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare⁴ nu a cercetat și publicat până acum aceste două epistole de certă valoare documentară și de mare importanță pentru lămurirea relațiilor dintre discipol și magistrul, ca și dintre învățaceii aflați departe de țară. A.D. Atanasiu, profesor de perspectivă la Școala de Belle-Arte din Iași și apoi directorul ei în perioada 1933-1937 (și ginere al pictorului Constantin Stahi, fost profesor și director al aceleiași instituții) care, de-a lungul mai multor ani, s-a ocupat, cu sârg și pasiune, de cercetarea începuturilor învățământului artistic în capitala Moldovei și de personalitatea lui Panaiteanu-Bardasare în mod special, a dat la lumină o bogată

1. Elena Zara, *G.Panaiteanu Bardasare și Constantin Stahi*, Academia Română, Publicațiile fondului Elena Simu No.I, Imprimeria Națională, București, 1937, p.9-10; Claudiu Paradais, Maria Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare*, Editura Meridiane, București, 1988, p.12.
2. A.D.Atanasiu, *Din istoricul Pinacotecei din Iași*, în *Arta Română* No.2, Februarie 1909; Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova*. Gh.Asachi și Gh.Panaiteanu, Editura Meridiane, București 1967, p.47.
3. A.D.Atanasiu, *op.cit.*, p.26, *Oficia epitropiei învățăturilor publice No.84/Esii 15 August 1840*: „D.Pensionerului Academiei Gheorghe Panaiteanu/Prin sîrguința D-tale cătră învățătură și mai ales talentul către desemnul istoric și litografie, învrednicindu-te a fi ales și trimis pe cheltuiala statului la Academia din München spre îndeplinirea în aceste ramuri a frumoaselor arte, Epitropia pune asupra D-tale îndatoriri (...) II Îndată după sosirea la München înfînindu-te cu colegii D-tale, subleitenantul Dimitrie Asaki și Gheorghe Lemeni, prin a lor mijlocire te vei înfățișa la profesorii cari vor alcătui planul întreg a învățătorei, după care vei urma împărțîșind Epitropiei acest plan (...) VIII D. Subleitenantul Asaki și Gheorghe Lemeni, fiind asemenea

corespondență a lui Gheorghe Asaki către protejatul său⁵, dar nu și invers; oricum, din acest schimb epistolar, prima scrisoare comentată de el datează din decembrie 1842⁶, iar exemplarele de la Academie o preced cu unu și, respectiv, cu doi ani.

Ambele sunt scrise în cirilice, într-o caligrafie îngrijită, citează, fără abrevieri. Ca suport, expeditorul a folosit coli de hârtie fină, scumpă, având câte un frontispiciu cu un decor alegoric. Frontispiciul primei scrisori este imprimat în cerneală vernil și alătură elemente simbolice, mitologice și de contemporaneitate: sus este o vedere generală a Münchenului, apoi zeița Pomona și doi putți ce poartă un corn al abundenței; mai departe, un geniu înaripat, plasat lângă un păun, ține în mâini o ancoră; doi copii în veșminte contemporane se joacă între niște vrejuri uriașe, iar un bătrân, simbolizând Timpul, se odihnește la malul unei ape; în dreapta sus, un cuplu la modă a ieșit la plimbare și întâlnește un tânăr cu un sac de bani pe umăr, iar mai jos apar doi copii care trag la loterie. Este, evident, o alegorie a norocului și a abundenței, a scurgerii ineluctabile a timpului și a vanităților existenței. Compoziția poartă semnătura „bei J. Riedmayer“.

Înainte de a porni la analiza textului, se impune a fi adusă o rectificare atât în fișierul Cabinetului de Manuscrise cât și pe plicul care conține aceste scrisori unde emitentul este în mod greșit trecut

Emanoil Panaiteanu-Bardasare și nu Gheorghe. Or, în acel moment Emanoil (1850-1935) - care era nepotul lui Gheorghe - nici nu se născuse.

Prima epistolă⁷ este datată „1840 decembrie 24 zile“ - dată consemnată cu caractere latine față de restul conținutului - și începe cu o formulă de adresare plină de respect: „Prea onorate făcătoriule de bine cucoane Georgie!“.

În primul paragraf, expeditorul își arată, în termeni cam bombastici, nețârmurita recunoștință pe care o poartă protectorului său, făcându-i bune urări pentru noul an care se apropia.

După această introducere de rigoare, tânărul Panaiteanu îl informa pe Asaki despre începutul studiilor sale, despre orarul riguros pe care îl urma, greutățile pe care le avea la deprinderea limbii germane și speranțele ce și le făcea de a se perfecționa în desenul anatomic pentru a putea el însuși, la întoarcere, să îndrume pe alții: „(...) dimineața mergu la Academie în sala antică, unde desinez felurite contururi de biuste până la 12 ceasuri și dela 1 până în sară earăși asemine, de unde apoi viu acasă și mă îndeletnicescu cu cetirea Germană, la care întîmpin încă oareși care greutăți fiindcă între noi (cu ceilalți doi conaționali, n.n.) să vorbește tot românește, pentru că îmi lipsește practica de a o vorbi curgător. Fiind că la desenul istoricu să cere neapărat a ști Anatomia, de aceia am pasuri

orînduiți a învăța la München, apoi afit pentru moralnic ajutor, cum și pentru economie pururea veți locui la un loc, sfătuind și ajutorînd unul pe altul întru toate cîte ținesc pentru scopul lăudatei însărcinări, ce se pune asupra D-tale.(...) X Numai sub condițiunile plinirei cu sfinjenie acestor de Epitropie rînduite îndatoriri, va urma a D-tale ținere la München cu cheltuiala Statului, pentru care încredințatorul Epitropiei va raportui regulat spre luarea măsurilor cuvenite“.

4. *Idem*, Gh.Bardasare Panaiteanu și înființarea Pinacotecei și Școalei Artelor-Frumoase în Iași, în Arhiva - Organul Societății Științifice și Literare din Iași. No.2 Februarie 1904; Elena Zara, *op.cit.*; Maria Paradais, *Anii de ucenicie ai lui Gheorghe Panaiteanu - Bardasare*, în Cercetări istorice (serie nouă) VIII, 1977; Claudiu Paradais (Maria Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare student la München*, în Cercetări istorice (serie nouă) XII-XIII, 1981-1982; 5. A.D.Atanasiu *Scrisori din corespondența lui Gh.Asachi către Gh.B.Panaiteanu în Arta Română* No.1, Ianuarie 1910; No.2 Februarie 1910, No.3 și 4, Martie-Aprilie 1910; No.7/ Septembrie 1910; No.9/Noiembrie 1910; No.10/Decembrie 1910.

hotărâte pentru îndeletnicirea unui asemine ram, căci lipsind cuiva o asemine știință, atuncea nu numai că poate să întâmpine în artă nenumărate împiedicări dar încă nici poate să judece sau să facă vre o dreaptă critică asupra unui portret sau compoziție(...)"

După ce, mai înainte, îi dăduse știre despre buna sănătate de care se bucurau atât el cât și ceilalți doi tovarăși români, îi aduce la cunoștință și fapte mai puțin plăcute privind necumpătarea și înglodarea în datorii chiar a fiului destinatarului, sublocotenentul Dimitrie Asaki. Însuși „fiul risipitor“ dirijase pana epistolierului spre a-și îmbuna părintele și a-l convinge să-i trimită banii necesari satisfacerii creditorilor care îl asaltau cu solicitările lor îndreptățite și, se pare, nu pentru prima dată: „Cuconu Dumitrachi se închină și vă sărută mâna (.) Dumnealui m-au însărcinat să vă scriu că să găsește datoriu la 500 fl(orini) a cărora rată s-au împlinit, deci acum datornicii (creditorii, n.n.) în toate zilele îi supără liniștea și atenția de la obiectul d-sale. De aceia să poate că, dacă nu va mări leafa de la Cinstita Epitropie apoi earăși îndrăznește la d-voastră ca să-i plătiți această somă pentru cea mai de pe urmă dată(...)“

În trecere spre Paris niște conaționali din familia Ghica-Comănești, le lăsaseră câteva numere recente din Albina Românească de care, colegii nemți au rămas foarte impresionați aflând astfel că și în

Moldova există periodice bine imprimate, ei crezând că în acea țară îndepărtată nu există nici măcar școli și uimindu-se de diplomele emise de Academia Mihăileană: „D-nii Comănești trecînd pe aici la Paris ne-au împărțit multe despre Moldova lăsîndu-ne și produsele Albinei Românești, pe care l-am arătat la mulți Nemți cunoscători întru aceasta, cari în adevăr foarte s-au minunat de un asemenea frumos tipariu, asemine și de atestaturile D-lor Comănești date de Academie; cum cea mai mare parte însă din Nemți, cari când aud că în țările noastre sînt școli și alte de asemine spre cultivarea Moldovei, rămân încremeniți, ba încă nu ne dau crezare a fi toate acestea în faptă.“

În continuare, îi cere patronului său spiritual o lămurire în privința Condiții civile și a Regulamentului Organic pe care acesta le încredințase fiului său Dimitrie Asaki spre a le transmite prințului Cantacuzino la Lausanne, însă destinatarul se afla în acel moment la Viena.

Scrisoarea se încheie cu informații privind divertismentele de care beneficiau ei în străinătate; în vacanță, Panaiteanu și Lemeni făcuseră o excursie în munți, asistaseră la reprezentația cu „Patimile Mântuitorului“ - celebru spectacol de amatori dat de țaranii din satul Oberamergau - și văzuseră „scheletul viu“ la o panoramă de bălci.

Coala de hârtie a fost împăturită pentru a forma chiar plicul scrisorii, a fost închisă și

6. *Idem, Din istoricul Pinacotecei din Iași - scrisori din corespondența lui Gh.Asachi către Panaiteanu, în Arta Română No.7/ Septembrie 1909.*

7. Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, Fond Gheorghe Asachi,

21(2)
S CCCXIX

sigilată cu ceară roșie, așternând adresa în nemțește.

Epistola poartă ștampila poștei München și data 4 ianuarie 1841.

Cea de-a doua scrisoare⁸ este datată 15 noiembrie 1841 și are un frontispiciu la fel de elegant tipărit în ocră, dar cu altă compoziție. În centru este tot o vedere din München înconjurată de un chenar floral și având de-o parte și de alta scene minuscule și medalioane cu diverse imagini amuzante sau pitorești: în stânga, doi îndrăgostiți braț la braț, la plimbare, și mai sus un alt cuplu, în peisaj, tânăra domnișoară desenând cu un bloc pe genunchi, iar cavalerul arătându-i cu mâna întinsă un castel; într-un medalion de la extremitate apare o fermă cu mai multe vaci întorcându-se de la păscut: dedesubt, un grup de turiști prin munți, călări pe asini, iar mai jos, câțiva domni și doamne elegante bând apă minerală de la un pavilion în jurul căruia se plimbă o mulțime de vilegiaturiști; în dreapta se află un pictor în atelierul său, ocupat în fața pânzei de pe șevalet, ce reprezintă un sfânt; alături apare o scenă de opoziție cu lume care privește tablourile de pe simeză; dedesubt, se vede o casă în construcție, iar lângă ea niște domni călări - poate, sculptori - ce vizitează o carieră de piatră, pentru ca ultima imagine să immortalizeze un sculptor care cioplește o figură monumentală sub privirile admirative ale unui cuplu de amatori de artă. Și acest

frontispiciu, menit să releve cele două aspecte ale capitalei bavareze - acela al atracției turistice prin împrejurimile pitorești și de centru al artelor - este semnat tot de J.Riedmayer.

Scrisoarea se deschide cu regretul exprimat de Panaiteanu pentru aflarea veștii că binefăcătorul său suferea de friguri, făcându-i urări de sănătate și grabnică însănătoșire. Era un bun prilej de a-și aminti, cu recunoștință, de îngrijirile părintești pe care le primise de la Asaki atunci când el însuși fusese bolnav: „Îmi aduc minte adeseori când mă aflam la Eși bolnav sau mai bine (zis) în patul morților, unde lipsit de părinți și de neamuri (,) nu să afla altul nimine să mă cerceteze de cât numai însuși Cuconu Georgi, înfășoșarea Domniei voastre și firește care părintească privire asupra me îmi era alinarea și întrarmarea sănătății; eu pătruns de recunoștință cătră făcătoarea de bine mină, nu-i sînt în stare a-i mulțami, ci viitorimea (,) numai viitorimea va putea discoperi a vă fi mulțamitoriu”.

Panaiteanu trece apoi la subiectele importante pe care vrea să le expună patronului său spiritual: starea Academiei de Arte și schimbările ce s-au produs între timp, progresele sale, încurcăturile financiare fără de sfârșit ale lui Dimitrie Asaki și funeraliile reginei Bavariei.

Deși sănătos, expeditorul se simte adesea trist - la fel ca și clima mohorâtă de acolo - însă găsește alinare în preocupările sale artistice „care îmi prezic un

8. *Ibidem*,
S 21(2)
CCCXIX

viitor mai vesel". La Academie avuseseră loc unele schimbări, fostul director, pictorul Peter Cornelius (1783-1867) mutându-se din München, locul său fusese luat de arhitectul Friedrich Gärtner (1792-1847). Acesta din urmă începuse repararea clădirilor, îmbogățirea patrimoniului și a materialului de studiu, impunând totodată o disciplină severă, fapt ce dusesese la exmatricularea unui mare număr de studenți nedemni de această înaltă instituție de învățământ artistic: „Depărtându-se geniosul Cornelius dela Minhen, unde ocupa postul de director, s'au orînduit din înaltă poruncă nu altul, Hertner (vestit arhitect, de carele s'au înfrumusețat politia cu cele mai frumoase și colosale ziduri, dintre care este și Ludvic Kirhe) (.) deci prin o asămîne metamorfoză a direcției, își ea Academia în sine o deosebită regulă atît în privirea frumusețării și mărimii sălei, a înmulțirii statuelor și biustelor antice, cît și a strînge din toată instrucție Elevilor, dintre care unii deși erau înzăstrași cu talent, dar lipsiți de moral, totuși prin introducerea unor folositoare regule s'au depertat vr'o 95 de elevi, carii nu erau între ceilanți alta decît numai o cangrenă; aice care-i bunu apoi foarte bun, dari și care îi rău apoi cred că ași umbla multă vreme la noi ca să găsescu un asămîne distrămat; ași dori numai la Academie să fie regulă și în privirea sîrguinței profesorilor cu elevii".

În continuare, Panaiteanu dă

relații despre evoluția studiilor sale: „Sfîrșindu-să meremetul (reparația clădirii, n.n.) care încă continuează și începându-se semestrul voi ave cinste a vă împărtăși de spre toată rîndueala Academii cum și despre cele ce voi începe a învăța, pînă acum am desenat după biuste și natură eară acum nădăjduiescu a mă îndeletnici a desena figuri și anatomie care folositoriu (este) pentru compoziție“.

Dar nu toate veștile sunt plăcute, iar cele privindu-l pe fiul protectorului său au darul de a întrista pe lector. După 11 luni și jumătate de la anterioara epistolă, încurcăturile pecuniare ale acestuia nu luaseră sfârșit ci, din contră, se agravaseră. Cheltuiitor și nesocotit, Dimitrie Asaki încerca să-și înduplece tatăl a-i achita, și de data aceasta, datoriile în care se înglodase, folosind în acest sens vorbele duioase și convingătoare ale lui Panaiteanu, meșteșugit aduse din condei pentru a înmuia inima celui mai sever părinte. Este evident că și aici nesăbuitul sublocotenent îi ceruse viitorului pictor să intervină în favoarea sa, știind că Aga Asaki îl prețuia tare mult pe pupilul său, avea încredere în el și nu-i putea refuza nimic. Spre a produce compasiune, corespondentul începe cu relatarea bolii de care suferise desfrânatul său tovarăș pentru a ajunge la constantele hărțuieli ale creditorilor și la solicitarea onorării acestora, ca ultimă soluție a câștigării liniștii și păcii pentru conaționalul său, care trebuia să

se mute în alt oraș, desemnat de tatăl său: „Cuconu Dumitrachi vi să închină și sărută mâna la toată familia. D-lui au fost bolnav înainte vro 15 zile eară acum muțumescu lui D-zeu că se află sănătos. D-lui deși struncinat de necazuri din partea creditorilor, totuș nu să abate cu atenția de la îndeletnicirea ramului d-sale; să miară (miră, n.n.) foarte de întîrzierea banilor de a i să plăti datoria înșămnată, dumnealui căit de cele trecute să poată ca să-i trimiteti 693 de fiorini, cu care somă să plăteze pe toată datoria, pentru că din acei 200 fl(orini) ce i-ați triimes nu poate plăti, ci trebui să steie la banchieriu pînă cînd să va împlini soma arătată; căci plătindu-să nu mai o parte, și auzind ceilanți creditori că lor încă nu li să plătește, atuncea să înferbintă treaba și ni temem să nu ajungă earăș la un punct coma ca a croitorului. Așa dar ni rugăm să binevoiți a-i trimite deplin paralele; și apoi a să înlesni mergerea cătră locul de Domnia-Voastră orînduit“.

Pentru a conferi un interes mai mare epistolei, Panaiteanu dă și ultimele noutăți „novitale“, cum le spune el - despre decesul bătrânei regine Carolina (1776-1841), a doua soție a regelui Maximilian I al Bavariei (1756-1825). Sunt consemnate, cu lux de amănunte, funeraliile care au urmat, felul în care era drapat catafalcul și decorată camera mortuară, personalitățile care au participat la procesiune, caracterul blând al defunctei și operele sale de caritate, ca și încurcăturile

de ordin confesional cauzate de faptul că aceasta fusese protestantă iar necropola regală se afla într-un lăcaș catolic.

Gheorghe Panaiteanu-Bardasare își încheie epistola, cu smerenie, transmițând respectuoase complimente tuturor membrilor familiei - la care le alătură și pe acelea ale confratelui Gheorghe Lemeni, despre care nu dăduse nici o știre în rândurile anterioare - și, cerându-și iertare dacă a plictisit cumva pe binefăcătorul său cu acele informații, promite că va reveni cu altele, noi, de i se va permite.

Ca și precedenta, și această scrisoare este împăturită ca un plic și pe revers este adresa, în germană, către „Ritter Aga G. von Assaky“ și ștampila poștei München ce poartă data expediției 18 noiembrie 1841.

Frumos redactate și caligrafiate, cele două scrisori ale lui Gheorghe Panaiteanu-Bardasare către mentorul său, cărturarul Gheorghe Asaki, dau prețioase informații despre existența studenților români aflați la învățătură în străinătate, despre greutățile în deprinderea limbii acelei țări și problemele financiare cu care se confruntau adesea, despre programa analitică și organizarea Academiei. Prin bogăția și varietatea știrilor, prin stilul închegat și expresiv în care sunt compuse, aceste rânduri se constituie în valoroase documente de viață.